

ITTZÉS MIHÁLY KODÁLY ÉS KECSKEMÉT¹

Kedves Kollégák!

Nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy Intézetünk névadójának, Kecskemét nagy muzsikus szülöttének, Kodály Zoltánnak 93. születési évfordulójáról megemlékezzek az Intézet munkatársainak és hallgatóinak ünnepi összejövetelén. Nem érzem magamat arra hivatottnak, hogy Kodály Zoltán mindnyájunk előtt ismert igen sokoldalú munkásságát értékeljem, annak konzekvenciáit megfogalmazzam. Erre most talán nincs is szükség. Valójában úgyis csak mindennapi tevékenységünk, folyamatos és felelősségteljes munkánk mutathatja meg, hogy a nagy művész és tanító gondolatait mennyire tettük magunkévá. Az emlékezés és a tiszteletadás perceit inkább arra használom fel, hogy – a mások szorgos gyűjtőmunkájának eredményeként felhalmozott adatok alapján – néhány dokumentummal, néhány gondolattal megvilágítsam Kodály Zoltán és Kecskemét város kapcsolatát. Azokat a személyeket, intézményeket és eseményeket szeretném legalább vázlatosan bemutatni, akik és amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy e város több legyen a magyar és az egyetemes művelődéstörténetben, mint Kodály Zoltán szülővárosa. Az itt vázolandó körülmények és események járultak hozzá többet között ahhoz, hogy Intézetünk, a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet Kecskeméten van, hogy itt kezdte meg, reméljük az Önök segítségével is, széles körben ható munkáját.

1957 decemberében, 75. születésnapja táján a kecskeméti Petőfi Népe című lapban egy Kodály-nyilatkozat látott napvilágot: „Születtem Kecskeméten, de mivel szüleim pár hónapos koromban elköltöztek onnan, nem illet meg a 'Kecskemét fia' büszke név. Azért mégis mindig kecskemétinek éreztem magam és írásban is párezerszer bevallottam. Most már meglehetősen nagy területén a világnak ott áll megörökítve, hogy kecskeméti vagyok. De ezt a kecskemétiséget valahogy a csontomban is éreztem mindig, mint a növény, amelyik homokos talajban él, azért a gyökereit leereszti mélyebbre is a homok alá, ahol az igazi tápláló nedvek vannak. A homok nagyon sok minden félét terem, éppen Kecskeméten, és bármennyire örültem is annak, hogy Kecskemét híre megnövekedett idők folyamán, mindig arra gondoltam, mit kellene tenni, hogy nemcsak ezek hozzák létre Kecskemét hírnevét, hanem magasabbrendű termények is, a szellem terményei.”

¹ Az 1975. december 16-án az újonnan megnyitott Kodály Intézet első Kodály-emlékezésén felolvasott kiadatlan beszéd. Közreadta: Ittzés Kata.

Tíz évvel korábban, amikor ünnepélyes keretek között a város díszpolgárává választották Kodályt, a zeneszerző a fentiekhez hasonló gondolatok mellett arról is szólt, hogy Kecskeméti Végh Mihály 16. századi prédikátor-költő zsoltárparafrázisának megzenésítésekor, a Psalmus Hungaricus keletkezése idején (tehát az 1920-as évek első felében) válságos éveket élt át. Úgy érezte, választania kell – s választania is lehetett: vagy elfogadja a külföldi professzori meghívásokat, vagy „továbbra is itthon kínlódik a gáncsoskodókkal, az ellenkezőkkel.” Más talán vonzott volna az, hogy Nyugaton, „ahol sokkal magasabb kulturális élet van... nem nagyobb városok, mint Kecskemét, sokkal nagyobb kultúrával bírnak”, Kodályt azonban – a súlyos mellőzés, személyes sérelmek ellenére is – itthon tartotta ez a tény. „Akkor világosodott meg előttem – mondotta 1947-es beszédében –, ha életet tudok teremteni, azt csak ennek az ország népének adottságaiból és gyökereiből lehet kitermeszteni. [...] Ebben az időben kezdődött, hogy Kecskemét szimbóluma és falvai lebegtek előttem, és rájöttem, hogy olyan irodalmat kell teremteni, amely ennek a népnek és országnak gyökereiből táplálkozik.

Rendkívül nagyhatású zeneakadémiai oktató és nevelő munkája eredményeként a lelkes tanítványok egész serege szegődött Kodály eszméinek szolgálatába, hogy a magyar zenekultúra mielőbb a társadalom minden rétegére kiterjedő, nemzeti és egyben európai legyen.

Az 1920-as évek elejétől olykor-olykor néhány korai Kodály-kompozíció elhangzott kecskeméti hangversenyeken. A Városi Zeneiskola kiváló igazgatója, Bodon Pál még a Zeneakadémiáról ismerte Kodályt, s Bartóknak is munkatársa volt rövid ideig a népdalgyűjtésben. Így érthető, hogy ismerte munkásságukat és szívesen vált műveik propagátorává szervezőként és előadóként is. 1927 januárjában néhány kiváló énekes társaságában Bartók Béla hangversenyezett Kecskeméten. A műsoron természetesen Kodály-dalok és népdalfeldolgozások is felhangzottak, a korabeli kritika szerint „frenetikus hatással”, pedig előzőleg Bodon Pálnak még azt kellett írnia: „Kodályt sajnos kevesen ismerik és még kevesebben értékelik.”

Bodon Pál – a szerzők hozzájárulásával és szakmai jóváhagyásával – Bartók és Kodály műveiből jónéhány átíratot készített műkedvelő zenekara számára.

1927-től a most 75 éves, szintén kecskeméti születésű Vásárhelyi Zoltán, hegedűművészi és zeneszerzői diplomával a zsebében, volt tanára biztatására kórusvezetésbe kezdett. A Városi Zeneiskola nőikarával sorra mutatta be az addig elkészült Kodály-kórusokat. Tudjuk, hogy a Mester mind az ifjúság, mind pedig a felnőttek zenei nevelésében rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított az

énekkarnak. Egyrészt, mert olcsó, mindenki számára hozzáférhető a „hangszer”, az énekhang. Másrészt közösségi nevelőerő rejlik benne. Harmadrészt pedig a zenei aktivitáson alapul, tehát az előadás, a megszólaltatás résztvevőjeként juthat zenei élményhez és ismerethez a kórustag. Ezért bízta tanítványait a kórusmunkára és – a vokális zenéhez való személyes vonzalmán kívül – ezért írt oly sok kórusművet.

1929. december 14-én tartottak először a zeneszerző tiszteletére születésnap hangversenyt. Ezt a műsort a következő év tavaszán megismételték. Ekkor már eljött Kodály is a koncertre. Megjegyzendő: születése óta addig csak egyszer járt itt vasutas édesapjával egy diákkori országjárás alkalmával. A hangversenynek a budapesti sajtóban is igen kedvező visszhangja volt: „E hangversenynél szebbet és követésre méltóbbat nem produkált a magyar vidék... A hangverseny szakadatlan sora volt Kodály személye és művészete benső ünneplésének.” – írta róla Tóth Aladár, a kor legkiválóbb zenekritikusa. Az ötven esztendő zeneszerzőt 1932-ben ismét koncerttel köszöntötték Kecskeméten. Ezután már azt mondta Kodály – aki egyébként köztudottan fukarul bánta dicséretekkel: „...ismerem Kecskemét zenekultúráját és Kecskemétet ebből a szempontból minden vidéki városunknak eléje helyezem.”

Az új magyar zene helyzetéről szólva kijelentette egy nyilatkozatában: „Lassan bár, de kezd tért hódítani. Annyira azonban, mint Kecskeméten, még nem fejlődött ki más helyeken ezeknek a kórusműveknek a tanítása... állandó szoros kapcsolatomban van szülővárosommal, mert hiszen az énekkarokban egyek vagyunk” – mondta. S ez valóban így is volt, különösen 1934-től, amikor a Kecskeméti Dalárda előadásában, Vásárhelyi Zoltán vezényletével először került sor Kodály-ősbemutatóra. A Jézus és a kufárok, Az öregek és az Akik mindig elkésnek című kórusok rövidesen Budapesten is felhangzottak a kecskeméti előadásában. Mindez „A vidéki énekkari kultúra legnagyobb diadala volt” – írta Tóth Aladár. „A kecskeméti énekesek nem vidéki kuriózzummal jöttek, hanem világkultúrával.”

1936-ban ugyancsak a Kecskeméti Dalárda szólaltatta meg elsőnek a Molnár Anna című vegyeskari székely népballada-feldolgozást. Itt kell megjegyeznünk, hogy – éppen Kodály tanításainak szellemében – nem egyoldalúan csak Kodály-kultusz kialakítására törekedtek a kecskeméti muzikusok, hanem műsorukra tűzték – bemutatóként – Bartók jónéhány alkotását, de itt hangzott fel először Magyarországon Purcell Dido és Aeneasa, meg Schütz Máté passiója is a harmincas években.

1938-ban az Éneklő Alföld kecskeméti hangversenye után Kodály így nyilatkozott: „A dalt a hétköznapiok kincsévé és nem a kivételes napok örömévé kell tenni. Itt a legjobb úton haladnak abban az irányban, hogy ez megvalósuljon. [...] a magyar dal nem kiváltságos osztályok tulajdona, hanem közös érdeke minden magyar embernek. Minél szélesebb körök énekelnek, annál inkább válik a dal a nemzet egyik összetartó láncszemévé.”

A szép törekvések sajnos rövidesen semmibe foszlottak, mert mindent elsöpört a háborús hisztéria, a faji gyűlölködés. 1942-ben még Kodály díszpolgárrá avatását is megtagadta az akkori vezetőség a komponista feleségének származása miatt. Erre csak – mint már említettem – 1947-ben került sor. Ezen az ünnepségen is elhangzott bemutatóként egy Kodály-mű: a Petőfi versére írott „A magyar nemzet” című darab.

Az ünnepi alkalomnak azonban nem ez volt a legfontosabb, jövőbe mutató eseménye. Inkább az, hogy az óvodások bemutatója után a csoport vezetőjét, Szentkirályi Mártát, a munka folytatására, a zenei nevelés minél korábbi alapos megindítására buzdította.

Új zenepedagógiai elveit abban az időben így fogalmazta meg Kodály: „Az egész népre kiterjedő zenekultúra csak úgy jöhet létre, ha a zenei nevelést az általános műveltséget nyújtó elemi és középiskolai oktatással kötjük egybe. Csak így juthatunk el addig, hogy minden iskolás gyermek az általános iskola befejeztével úgy olvassa a kottát, mint minden felnőtt művelt ember a könyvet, s hogy a város és falu egyaránt otthon legyen, magára és egymásra ismerjen az új kultúrában.” – E célok megvalósítását „Száz éves terv”-ként jelölte ki!

Ezek az alapelvek és az 1947-es beszélgetés vezetett ahhoz, hogy 1950 őszen létrejöjjön Kecskeméten az első általános iskolai énekes osztály Nemesszeghy Lajosné Szentkirályi Márta vezetésével. Ezt a munkát, az akkori kezdeményből kinőtt iskolát valamennyien közelről ismerjük, ezért csak röviden szólok történetéről.

Sajnos, évekig sok gáncsoskodással kellett megküzdenie az iskolavezetésnek. Kodály azonban már az iskolában tett első látogatásakor, 1952-ben így nyilatkozott: „Régi gondolatom, hogy ha új rendet akarunk ebben az országban, akkor újjá kell születnünk zenében is. Örömmel látom, hogy Kecskemét ezzel az iskolával megtette az első lépést.”

Munkájuk első sikerét az jelentette, hogy Kodálynak az Oktatási Miniszternél tett javaslata után 1954-től Budapesten és vidéken sorban nyíltak meg a példájukat követő énekes osztályok.

1957-ben a 75. születésnapján ünnepségen kijelentette: „Van egy pár dolog, ami Kecskemétnek a hírnevét szellemi téren is terjesztheti világszerte. pl. Van itt egy iskola, mai úgy működik már, mint hogyha magam itt éltem volna és tetteleg segítettem volna a létrejöttét. Ez az iskola, és ami ebből kinő, az még lehet olyasmi, ami Kecskemétnek a hírnevét szellemi téren is kiemeli.” Az iskola akkori épületéről elítélően szólt, s kijelentette, hogy szeretné még megérni az új épület avatását. Hogy ez mielőbb és minél gyorsabban megvalósulhasson, szerzői jogdíjainak egy részét felajánlotta az iskola céljaira.

Kodály számára azért volt olyan kedves ez az iskola – túl azon, hogy szülővárosában jött létre – mert „eredményei vetekszenek ma akár egy felsőbbfokú zeneoktató intézmény eredményeivel is. Pedig nem zenei szakembereket nevel az iskola, hanem jóval szerényebbek a célkitűzései: megtanítani [...] a felnövekvő ifjúságot a dal, a zene legmagasabbrendű művészi élvezetésre, megértésére, befogadására és továbbadására” – mondotta 1958-ban. Ez évtől már gimnáziumi osztály is létesült Kecskeméten, akkor még a Katona József Gimnáziumban.

Ebben az időben Kodály szinte minden évben megfordult Kecskeméten. Vendégeit, köztük külföldieket is, szívesen hozta, küldte ide: tanulni, látni, tapasztalni. Amikor csak tehetett, agitált az iskola érdekében, s persze az egész magyar zenekultúra fejlődése érdekében.

1962-ben, Kodály 80. születésnapja alkalmából először hangzott fel Kecskeméten a Psalmus Hungaricus, akkor még teljes egészében vendégegyüttessel. Azóta minden jelentős Kodály-művet bemutattak a szülővárosban, helyi vagy vendégművészek előadásában. Teljesült a zeneszerző kívánsága: 1964-ben avatta fel az iskola végre elkészült új épületét. Ez az év az ő zenepedagógiai elgondolásainak általános, mondhatnánk világméretű sikerét hozta az ISME Budapesten tartott konferenciája révén. Ebből a sikerből is kivette részét a kecskeméti iskola bemutató tanításokkal. Ennek nyomán készültek a különböző televíziós felvételek a kecskeméti iskolában s alakultak meg külföldön az első énekes iskolák – legelsőként Észtországban, Tallinban.

1965-ös nyilatkozatában így értékelte Kodály a kecskeméti tevékenységét: „Most televízió láthatja ország-világ, hogy mi folyik Kecskeméten. Ez talán fölrázza a tespedők, patópálok még mindig erős hadát és utánzásra támad kedvük. Boldog ifjúságból lesz boldogabb nép.”

1967 januárjában egy rövid írásbeli nyilatkozattal szakadt meg Kodály Zoltán és szülővárosa közvetlen kapcsolata. Ebben az interjúban is a Nemesszeghy Lajosné töretlen ügybuzgalma révén létrejött iskolát emeli ki,

mint a Kecskeméthez kötő legszorosabb szálát. A város felkérésére készülő művét már nem tudta megkomponálni.

Az iskola kórusa néhány kis darab előadásával búcsúzott a Mestertől 1967. március 11-én a Farkasréti temetőben.

Később felvette az iskola Kodály Zoltán nevét, s egyik előmozdítója, kezdeményezője volt az 1970-ben és 1972-ben megrendezett nemzetközi Kodály szemináriumoknak. Most már nemcsak a szülőházon, a vasútállomáson elhelyezett emléktábla, hanem művészi szobor is hirdeti Kecskeméten Kodály Zoltán emlékét. De ezeknél sokkal fontosabb az a munka, amelyet a nevét viselő intézmények, köztük a mi Intézetünk is végez. Kodály több ízben kijelölte az utat, a célokat és teendőket. Kecskemétnek érdeme, hogy mindig akadtak olyanok, akik a jó ügy szolgálatába állva minden nehézséggel dacolva segítették a nemes és nagyszerű eszmék érvényre jutását. A mi feladatunk is csak ez lehet: követni az ő példájukat a magunk területén.

Zeneszerzőről szólva nem lenne teljes az emlékezés és tiszteletadás, ha nem csendülnének fel muzsikájának hangjai. Hallgassuk meg az 1934-ben Kecskeméten bemutatott, bibliai szövegre készült vegyeskari motettát, a Jézus és a kufárokat. Kodály ebben a művében is tökéletesen egyesítette az európai hagyományt a magyar népdalból fakadt hangvétellel, teljesen egyéni és egyedi alkotást hozva létre. A recitativo a magyar népdal hangján jelenti be az ünnepet. Illusztratív akkordtömbök és imitációk állítják elénk a helyszínt és a jelenlévőket: a jeruzsálemi templomot, az ott kavargó tömeget. Szigorú szerkesztésű, könyörtelen, de nemes szenvedélytől áthatott fűga rajzolja meg Jézus haragját, a mindent áruba bocsátó kufárok fejvesztett menekülését. Az igazság, a humánus nevében szólal meg a basszus ariosója, átkot kiáltva a rablókra. Az epilógus próféta és nép, művész és közönség nagy egymásra találásáról szól, akárcsak a Psalmus Hungaricusban. Hiába az írástudók és főpapok minden mesterkedése, álnoksága, a nép és igazszavú szószólója előbb-utóbb egymásra talál.

A felvételekn a Magyar Rádió és Televízió Énekkarát Vásárhelyi Zoltán vezényli:

Jézus és a kufárok (7:17)

© 1959 HUNGAROTON RECORDS LTD.